

PEDAGOG KADRLARNING METAKOMPETENTLIGINING MOHIYATI VA TUZILMASI

<https://doi.org/10.70728/conf.edu.v3.i1.029>

Baxriddinov G‘olibjon Kamoliddin o‘g‘li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Baxriddinov_2014@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada pedagog kadrlarning kasbiy metakompetentligi fenomenining mohiyati va strukturaviy tuzilmasi nazariy-metodologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda metakompetentlik pedagogning qadriyatlar tizimi, shaxsiy sifatlari va kasbiy tajribasiga asoslangan dinamik tizim sifatida ko‘rib chiqiladi. Kompetensiya va kompetentlik kategoriyalarining o‘zaro munosabati, metakompetensiya va metakompetentlik tushunchalarining mohiyati ochib beriladi. Asosiy e‘tibor pedagogning kasbiy metakompetentligining uch komponentli tuzilmasini (qadriyat-motivatsion, kognitiv va faoliyatli komponentlar) aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari qo‘shimcha kasbiy ta‘lim tizimida pedagoglarning metakompetentligini rivojlantirish uchun nazariy-metodologik asos yaratadi.

Kalit so‘zlar: metakompetentlik, metakompetensiya, pedagog, kasbiy kompetentlik, metabilim, metako‘nikma, metanavvyalar, elektron ta‘lim mahsulotlari, bulutli texnologiyalar, qo‘shimcha kasbiy ta‘lim.

Zamonaviy ta‘lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosiy metodologik tamoyil sifatida e‘tirof etilgan. Axborot jamiyatida uzluksiz ta‘limga tayyorlik, o‘zgaruvchan hayot sharoitlariga moslashish zarurati zamonaviy pedagog shaxsining ajralmas xususiyati hisoblanadi. Jamiyat rivojlanishining dinamik xarakteri pedagoglardan nafaqat predmetga oid kompetensiyalarga, balki yangi turdagi - metakompetensiyalarga ega bo‘lishni talab etadi.

Pedagogik adabiyotlarda “metakompetensiya” tushunchasi ko‘pincha nadpredmet, metapredmet, kalit, umumkasbiy kompetensiyalar bilan sinonim sifatida ishlatiladi. So‘nggi yillarda xorijiy (G.Bergman, R.Braun, F.Delamer, D.Vinterton, J.Epenbek) va mahalliy tadqiqotchilar (I.A.Zimnyaya, L.M.Orbodoeva, O.A.Shabanova, M.K.Shershneva) bu masalaga alohida e‘tibor qaratmoqdalar.

Tadqiqotning maqsadi pedagog kadrlarning kasbiy metakompetentligining mohiyatini aniqlash, uning strukturaviy komponentlarini asoslash va bu fenomenning qo‘shimcha kasbiy ta‘lim tizimidagi o‘rnini belgilashdan iborat.

Kompetensiya va kompetentlik: munosabat va farqlar

Pedagogik tadqiqotlarda “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalarining turli talqinlari mavjud. I.A.Zimnyaya “kompetensiya”ni o‘zlashtirilishi zarur bo‘lgan mazmun majmuasi, “kompetentlik”ni esa insonning hayoti davomida shakllanuvchi, faoliyatda namoyon bo‘ladigan integrativ shaxsiy sifat sifatida belgilaydi. V.D.Shadrikov kompetentlikni “faoliyat subyekti tomonidan kasbiy tayyorgarlik jarayonida shakllanadigan yangi sifat” deb ta’riflaydi, kompetensiyalarni esa “xodimning faoliyatida namoyon bo‘ladigan kompetentliklari” sifatida izohlaydi.

E.V.Bondarevskaya kompetentlikning integrativ mohiyatini ta’kidlab, uning shakllanishiga nafaqat ta’lim jarayoni, balki oila, mehnat muhiti, madaniyat omillari ham ta’sir ko‘rsatishini qayd etadi. “TUNING” loyihasi doirasida ishlab chiqilgan kompetensiyaviy model 30 ta asosiy kompetensiyani o‘z ichiga oladi va ularni uch toifaga ajratadi: instrumental, shaxslararo va tizimli kompetensiyalar.

Metakompetensiya va metakompetentlik: mohiyat va xususiyatlar

Xorijiy tadqiqotchilar metakompetensiyaning bir qator xususiyatlarini ajratib ko‘rsatadilar. G.Bergman uning universalligiga, turli sharoitlarda tezkor va samarali harakat qilish imkonini beruvchi xususiyatiga urg‘u beradi. R.Braun, F.Delamer va D.Vinterton metakompetensiyaning yangi kompetensiyalarni “generatsiya qilish”, ya’ni o‘zgaruvchan sharoitlarda yangilarini shakllantirish qobiliyatini ta’kidlaydilar. J.Epenbek metakompetensiyani xulq-atvorni o‘z-o‘zini boshqarish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish nuqtai nazaridan tahlil qiladi.

D.Dimitrova metakompetensiya tuzilmasini deklarativ (metabilimlar) va protseduraviy (metako‘nikmalar) tarkibiy qismlarga ajratadi. L.M.Orbodoeva metakompetensiyani “o‘z kompetensiyalarini, bilish, o‘qish va o‘zini nazorat qilish usullarini boshqarish qobiliyatini o‘z ichiga olgan nadsistemaviy kompetensiya” sifatida talqin etadi.

O.A.Shabanov metakompetensiyani “doimiy ravishda yangi bilim va ko‘nikmalarni egallash, yangi sharoit va holatlarga moslasha olishga tayyorlik” deb belgilaydi. M.K.Shershneva esa metakompetentlikni “shaxsning integrativ-dinamik sifati bo‘lib, u samarali uzluksiz ta’lim sharoitida o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilgan, maqsad qo‘yish, o‘zini tashkil etish, o‘zini nazorat qilish va o‘zini boshqarishning ongli strategiyalarini refleksiya asosida qo‘llay olish qobiliyatini ifodalaydi” deb ta’riflaydi.

Pedagogning kasbiy kompetentligi: strukturaviy yondashuvlar

Pedagogning kasbiy kompetentligini shakllantirish masalalari V.A.Adolf, S.G.Vershlovskiy, E.R.Guzuyeva, E.F.Zeer, L.N.Moskvitina, S.F.Xlebunova kabi olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan. V.D.Shadrikov kasbiy kompetentlikning asosiy komponentlarini maqsad qo‘yish, o‘quvchini tushunish, fan mohiyatini bilish, qaror qabul qilish, ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va baholash faoliyati bilan bog‘laydi.

J.Raven pedagogning kasbiy kompetentligini modellashtirish g‘oyasini ilgari surib, qadriy-motivatsion komponentni tizim hosil qiluvchi element sifatida ajratib ko‘rsatadi.

D.A.Ivanov pedagogning bazaviy kasbiy kompetensiyalarini aniqlaydi va ta'kidlaydi ki, o'qituvchi o'zi o'quvchilarga o'rgatayotgan kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim.

O.I.Mezenseva kasbiy kompetentlikning uch asosiy komponentini belgilaydi: refleksiv, qadriyat-ma'naviy va faoliyatli. L.A.Chesnyukova esa to'rtta komponentni ajratadi: texnik, metodologik, ishtirok asosidagi va shaxsiy kompetentlik. N.S.Sedinkina "pedagogning kasbiy-shaxsiy kompetentligi" tushunchasini kiritib, uning tarkibida kasbiy samaradorlik, emotsional intellekt va ijtimoiy o'zaro ta'sir xususiyatlarini ko'rsatadi.

Olib borilgan tadqiqotlar tahlilida aytish mumkinki, umumta'lim muassasalari pedagoglarining kasbiy metakompetentligi - bu kasbiy kompetentlikning alohida turi bo'lib, u pedagoglarning metabilimlar, metako'nikmalarni tizimlashtirish va tartibga solishga yo'naltirilgandir.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar asosida pedagogning kasbiy metakompetentligini quyidagicha ta'riflash mumkin: bu pedagogning qadriyatlar tizimi, shaxsiy sifatlari va kasbiy tajribasiga asoslangan dinamik tizim bo'lib, u bulutli texnologiyalar asosida elektron ta'lim mahsulotlarini yaratish, tahlil qilish va ijodiy talqin etish jarayonida metabilim, metako'nikmaga egalikni aks ettiradi.

Pedagoglarning kasbiy metakompetentligini aniqlashtiruvchi asosiy tarkibiy komponentlar quyidagilardir:

1. Qadriyat-motivatsion komponent

Bu komponent pedagogning kasbiy o'sishga, yangiliklarni o'zlashtirishga, hamda o'z faoliyatida axborot texnologiyalaridan maqsadli foydalanishga nisbatan ichki ehtiyoji va qadriyat yo'nalishini aks ettiradi. Ushbu komponent ta'lim oluvchilarda elektron ta'lim mahsulotlariga nisbatan qadriyatli munosabat va ijobiy motivatsiyani shakllantirish uchun zarur shart-sharoit yaratadi. Zamonaviy pedagogda bulutli texnologiyalar va onlayn servislardan foydalanish vaqtini tejash, shaxsiy rivojlanish va o'quvchilar bilan samarali hamkorlik qilish imkonini beradi.

2. Kognitiv komponent

Kognitiv komponent metabilimlar tizimini, ya'ni bilimlarni tahlil qilish, qayta ishlash va ularni yangi kontekstda tatbiq etish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu komponent pedagogning o'zini o'zi tashkil etish, mustaqil ishlash, o'zini rivojlantirish usullari, metakognitiv strategiyalar va ularni tanlash mezonlari haqidagi bilimlarni qamrab oladi. Pedagoglar metabilimlarni tarmoq hamkorligi asoslarini o'rganish, elektron ta'lim mahsulotlari shaklida yangi mazmun yaratish jarayonida egalladilar.

3. Faoliyatli (amaliy) komponent

Faoliyatli komponent elektron ta'lim mahsulotlarini bulutli texnologiyalar yordamida loyihalash, yaratish va ularni ta'lim jarayoniga joriy etish amaliy malakalarini ifodalaydi. Bu komponent metako'nikmalarni, ya'ni o'z faoliyatini loyihalash ko'nikmalarini, xususan tarmoq loyihalarining mazmunini ishlab chiqish jarayonini o'z ichiga oladi. Integrallashgan

media ta'lim texnologiyalarini samarali amalga oshirish uchun pedagogda quyidagi asosiy metako'nikmalar shakllangan bo'lishi lozim:

- loyiha va tadqiqot tafakkuriga ega bo'lish;
- zamonaviy ta'lim va bulutli texnologiyalarni egallash;
- turli onlayn-muhitlarda o'quv faoliyatini tashkil etish;
- o'z faoliyati va o'quvchilarning faoliyatini refleksiya qilish qobiliyati.

Ushbu uchta tarkibiy qism o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi bo'lib, ular pedagogning kasbiy metakompetentligini yaxlit tizim sifatida shakllantiradi.

Kasbiy metakompetentlikni shakllantirish jarayoni - bu o'qituvchi va umumta'lim muassasalari pedagoglari o'rtasidagi samarali o'zaro ta'sir jarayoni bo'lib, u ta'lim oluvchilarning bulutli texnologiyalar va onlayn muhitlar (Wiki-muhit, RESh, MESh, GlobalLab, Google va boshqalar) orqali elektron ta'lim mahsulotlarini yaratish va talqin etish bo'yicha metabilimlar, metako'nikmalar va metanavvyalarni egallashga yo'naltirilgan.

Qo'shimcha kasbiy ta'lim sohasida pedagoglarda yangi o'quv mazmunini ishlab chiqishga tayyorlikni ifodalovchi maxsus kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish zarur. Bu esa quyidagi nadkasbiy (transversal) ko'nikmalarga ega bo'lishni talab etadi: bulutli texnologiyalar va onlayn muhitlardan samarali foydalanish, jamoada ishlash, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish, o'z faoliyatini tahlil qilish. Mazkur ko'nikmalarni egallash o'qituvchilarning asosiy "4K" kompetensiyalari (tanqidiy tafakkur, ijodkorlik, kommunikativlik, hamkorlik) darajasini oshiradi.

XULOSA

Olib borilgan nazariy-metodologik tahlil asosida quyidagi xulosalarga keldik:

1. Pedagogning kasbiy metakompetentligi - bu kasbiy kompetentlikning alohida turi bo'lib, u pedagogning qadriyatlar tizimi, shaxsiy sifatlari va kasbiy tajribasiga asoslangan dinamik tizimdir.
2. Metakompetentlik tuzilmasi uch asosiy komponentni o'z ichiga oladi: qadriyat-motivatsion (kasbiy o'sish va yangiliklarga ochiqlik), kognitiv (metabilimlar tizimi va ularni yangi kontekstda qo'llash qobiliyati) va faoliyatli (elektron ta'lim mahsulotlarini yaratish amaliy ko'nikmalari) komponentlar.
3. Pedagog kadrlarning metakompetentligi metabilim, metako'nikmalarni tizimlashtirish va tartibga solishga yo'naltirilgan bo'lib, u o'zgaruvchan ta'lim sharoitlarida samarali faoliyat yuritishni ta'minlaydi.
4. Metakompetentlikning shakllanganligi pedagogning noodatiy vaziyatlarda qaror qabul qilishi, ijodkorlikka moyilligi, yangi sharoitlarga tez moslasha olishi va uzluksiz professional rivojlanishga tayyorligini belgilaydi.
5. Qo'shimcha kasbiy ta'lim tizimida bulutli texnologiyalar va onlayn muhitlardan foydalanish pedagoglarning metakompetentligini rivojlantirish uchun samarali vosita hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari pedagog kadrlarning metakompetentligini maqsadli ravishda rivojlantirish uchun didaktik sharoitlar, pedagogik texnologiyalar va o'quv-uslubiy ta'minotni ishlab chiqishda nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy ta'lim tizimi talablariga javob beruvchi yuqori malakali pedagoglar tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zimnyaya I.A. Klyuchevyye kompetentnosti kak rezultativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. M.: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004. 42 s.
2. Shadrikov V.D. Bazovyye kompetentsii pedagogicheskoy deyatel'nosti // Gigabaza.ru. URL: <https://gigabaza.ru/doc/67341.html>
3. Bondarevskaya E.V. Vospitaniye kak vstrecha s lichnostyu: izbrannyye pedagogicheskiye trudy: v 2 t. T. 1. Rostov n/D.: Izd-vo Rostovskogo gos. ped. un-ta, 2006. 420 s.
4. Tuning Educational Structures in Europe. Line 1. Learning Outcomes. Competences. Methodology. 2001-2003. Phase 1. URL: <http://www.relint.deusto.es/>
5. Adolf V.A. Stanovleniye professionalnoy kompetentnosti pedagoga // Sibirskiy pedagogicheskiy zhurnal. 2013. № 5. S. 38-41.
6. Guzuyeva E.R. Formirovaniye professionalnoy kompetentnosti budushchikh bakalavrov s ispolzovaniyem obrazovatel'nykh internet-portalov: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. Makhachkala, 2015. 22 s.
7. Mezentseva O.I. Organizatsionno-pedagogicheskiye usloviya razvitiya professionalnoy kompetentnosti sovremennogo pedagoga: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. Novosibirsk, 2014. 22 s.
8. Khlebunova S.F., Gulchevskaya V.G., Koroleva L.N. Pedagogicheskiye tekhnologii formirovaniya professional'nykh kompetentsiy rabotnikov obrazovaniya v sisteme povysheniya kvalifikatsii. Rostov n/D.: APSN SKNTs VSh, 2006. 320 s.
9. Raven Dzh. Kompetentnost v sovremennom obshchestve: vyyavleniye, razvitiye i realizatsiya. M.: Kogito-Tsentr, 2002. 396 s.
10. Bergmann G. 8 main Kompetenz-Thesen zu Kompetenz, Kompetenzentwicklung und Metakompetenz. URL: <http://www.wiwi.unisiegen.de/inno/>